

Bartoněk, Antonín

[Vilborg, Ebbe. A tentative grammar of Mycenaean Greek]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1966, vol. 15, iss. E11, pp. 165-168

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109680>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

prodělala inovační změnu *-ti > -si* a je jediným doloženým řeckým dialektem mykénské doby.)

Ch. pak pokračuje dále v tom smyslu, že ona poměrná nářeční jednotka na jihu mykénského Řecka, jak se projevuje v jazyce lineárního písma B, byla rozbita druhou řeckou prehistorickou migrací, totiž tak zvanou dórskou invazí, a teprve v následujících stoletích začalo nabývat nářeční rozčlenění staré řečtiny svou historickou podobu, známou z doby klasické. Nejméně se od jazyka lineárního písma B vzdálila nářečí v izolovaných krajinách Arkadie a Kypru (to je názor dnes celkem obecně rozšířený), pro ionskoattickou nářeční skupinu bylo typické jisté ovlivnění jihořeckého mykénského dialektu ze strany západní řečtiny a ta se zase naopak dostala pod silný vliv řeči podmaněného obyvatelstva mykénského. Z aiolských oblastí se evropské aiolské dialekty dostaly pod vliv západní řečtiny, kdežto aiolština kolonizátorů sz. pobřeží Malé Asie pod vliv maloasijské ionštiny. I tyto Chadwickovy výklady jsou vesměs formulovány opatrně, ale přitom velmi přesvědčivě, a jejich formulace je velkou většinou opravdu možno brát za východisko dalšího bádání; vždy totiž rozhodně polemizují se základním nedostatkem, kterým byla doposud starořecká dialektologická bádání poznamenána, totiž s apriorním promítáním stavu doloženého v 1. tis. př. n. l. do období předcházejících. A v tomto smyslu lze považovat Chadwickův příspěvek do CAH za stať vskutku metodicky vzorovou.

Antonín Bartoněk

Ebbe Vilborg, A Tentative Grammar of Mycenaean Greek. Graeca et Latina Gothoburgensia IX, Göteborg 1962. Stran 169. Cena Sw. Kr. 16.

Recenzované dílo je doposud nejsoustavnější mluvnice mykénštiny, tj. jazyka lineárního písma B, rozluštěného v r. 1952 Ventrisem a Chadwickem. Její základní předností proti různým dřívějším přehledům a nástinům mykénské gramatiky je to, že všechny probírané gramatické jevy jsou tu podle možnosti ilustrovány veškerým do té doby dostupným mykénským lingvistickým materiálem (tato zásada nebyla pochopitelně dodržena u jevů s mimořádně velkým počtem výskytů nebo u případů interpretačně problematických). To činí spolu s jasnou kompozicí celého díla z Vilborgovy práce příručku základní důležitosti.

V úvodu práce je umístěna rozsáhlá bibliografie gramatických prací o mykénštině (str. 11—18) a krátká stať o nářečním zařazení tohoto starého řeckého dialektu do řeckého jazykového světa (str. 19—23). Autor tu pečlivě seskupuje hlavní společné rysy, které pojí mykénštinu s ostatními řeckými dialekty, resp. s hlavními řeckými nářečními skupinami, a pokládá ji—ve shodě s všeobecným názorem—za dialekt, který má úzké vztahy zejména k arkadokyperské nářeční skupině klasické doby. Přitom se kloní, jak se zdá, i k uznávání jakési širší jednoty ionsko-arkadokyperské, tak jak tuto teorii vyslovil *E. Risch* v *MH* 12 (1955), 61—76. Stať o nářečním zařazení mykénštiny je uzavřena přehledem speciálních mykénských charakteristických rysů (v protikladu k ostatním řeckým dialektům) a seznamem vnitřnomykénských diferenčních jevů, pokud byly zatím zjištěny; jde o tyto čtyři jevy: častější výskyt znaku A_2 (= HA) v Pylu; častější výskyt plné diftongické grafiky u *i*-ových diftongů v Knossu ve srovnání s Pylem; častější užívání dat. sg. na *-i* u souhláskových kmenů v Mykénách ve srovnání s Pylem a Knossem; častější výskyt instrumentálního *o*-*pi* u *o*-kmenů v Knossu ve srovnání s Pylem.

První z hlavních kapitol knihy jedná o písemném systému mykénštiny (str. 24—39). Nejprve je tu přetištěn mykénský sylabář ve stavu z r. 1960 a v připojeném komentáři je speciální pozornost věnována některým, buď teprve nedávno interpretovaným anebo zatím úspěšně neidentifikovaným znakům. Ve sporných případech Vilborg nezaujímá vlastní stanovisko, nýbrž stanoviska jiných pouze staví před čtenáře k posouzení. Obecně je však možno říci, že byl v některých případech příliš důvěřivý k podaným slabičným interpretacím a že ve svém sylabáři uvádí více znaků jakožto bezpečně rozluštěných, než jak se s tím setkáváme v některých oficiálních sylabářích, např. v nejnovějším vydání *The Knossos Tablets* (BICSUL, Suppl. No. 13, London 1963). Instruktivní a slovním materiálem bohatě podložená je též kapitola o grafických

dubletách; příliš mechanická atomizace na jednotlivé případy těchto dublet nedovoluje však čtenáři, aby se snažil hledat v tomto důležitém jevu náznaky nějakého staršího, a dodnes nikoli plně pochopeného systému. Velmi důkladná pozornost je věnována v tomto oddílu knihy ortografickým pravidlům pro převod lineárních textů do skutečně mluvené mykénské řečtiny. Vilborgovi tu patří zásluha, že *Ventrisova* pravidla z JHS 73 (1953), 84—103, důkladně přestavěl podle hláskoslovných principů, rozvedl je do nejpodrobnějších detailů a ilustroval bohatým materiálem, který na dobu, kdy byla kniha sestavována, často zcela vyčerpává příslušnou problematiku. Na tuto partii navazuje pak krátká stať o tom, jak mykénština někdy — ve srovnání s klasičtější řečtinou — pojímá jinak jednotu slova: jedno slovo v ní leckdy odpovídá dvěma slovním jednotkám v alfabetské řečtině anebo naopak dvě mykénská slova odpovídají jedinému alfabetskému.

Druhý hlavní oddíl Vilborgovy knihy obsahuje výklady o mykénském hláskosloví (str. 40—54). Po krátkém úvodu, zaměřeném k srovnávání některých rysů mykénských s indoevropskými, probírá autor po řadě systém mykénských fonémů. Do mykénského hláskového inventáře tu Vilborg řadí 5 krátkých a 5 dlouhých vokalicích monoftongů, 7 krátkých diftongů (*ai, ei, oi, au, eu, ou, ui*), 2 polosamohlásky (*j, w*), z konzontanů pak 3 nazály (*m, n, ŋ*), 2 likvidy (*r, l*), po 3 labiálách (*p, ph, b*), dentálách (*t, th, d*), velárách (*k, kh, g*) a labiovelárách (*q, q^h, g^h*) a 3 spiranty (*s, „z“, h*). Proti tomuto výčtu lze mít několik námitek. Předně tu Vilborg zařadil do fonémického inventáře i hlásky, které neměly zřejmě funkci samostatných fonémů. To platí zejména o velární nazále *ŋ*, která měla zřejmě i v mykénštině — jistě podobně jako v pozdější řečtině — charakter pouhé kombinatorní varianty k dentálnímu *n*. Mimoto je otázka, zda měly vůbec mykénské krátké diftongy charakter samostatných fonémů. Podle našeho názoru jsou sice jistě náznaky toho, že by alespoň v některých alfabetských řeckých dialektech mohly mít koncem klasičtější doby diftongy *ai, ei, oi, ou* monofonémickou platnost (srov. *A. Bartoněk*, SPFFBU E 5 [1960], 85—88), a dále též toho, že by podobnou platnost bylo mohlo mít již i mykénské *ai, ei, oi* (srov. *A. Bartoněk*, *Minos* 8 /1963/, 51—61), ale jednak jde jen o hypotézy, jejichž správnost lze těžko bezpečně prokázat, a jednak je jisté, že alespoň diftongy *au, eu, ui* měly vždy a všude v řeckém jazykovém světě charakter bifonémický. Je jistě dobře pochopitelné, že Vilborg chtěl nějakým způsobem registrovat ve svém výkladu o mykénském hláskosloví i mykénské diftongy, potom tak ovšem neměl činit v odstavci nazvaném „mykénské fonémy“ bez výslovného upozornění na pravděpodobný bifonémický charakter těchto hláskových spojení. V téže souvislosti se ovšem zároveň vtrhává otázka, proč Vilborg ve svém výčtu zcela opomínil diftongy dlouhé — zda totiž byl přesvědčen o tom, že staré *ie* dlouhé diftongy byly už v té době v mykénštině zkráceny a dlouhé se doposud sekundárně nevyvinuly (toto vysvětlení by se nám zdálo celkem oprávněné), či zda tak činil z nějakého jiného důvodu. Na druhé straně se pak domníváme, že v jednom případě Vilborg počet fonémů v mykénském inventáři naopak o jeden člen snížil. Po *Lejeunově* rozboru tzv. *Z-ové* serie mykénských znaků (*Minos* 6 [1958], 87—137) lze už dnes pokládat za nanejvýš pravděpodobné, že se pod mykénským *Z* skrývají — tak jako např. pod *P, K, Q* — dva fonémy, jeden znělý a jeden neznělý. Jen to není zcela jisté, jakou přesnou podobu oba tyto fonémy měly, zdá se však, že to byly nejspíše afrikáty vyslovované pravděpodobně jako *ts* a *dz*. (K celé problematice mykénského hláskoslovného systému viz *A. Bartoněk*, SPFFBU A 12 [1964], 195—209). Jinak je však Vilborgův oddíl věnovaný hláskosloví plný rozmanitých bystrých postřehů; viz např. na str. 42/43 výklad prokazující fonémický charakter mykénského *j* a *w*. Zbývá část oddílu o hláskosloví zahrnuje výklady o projevech ablautu v mykénštině a o rozmanitých speciálních hláskoslovných změnách, počínaje stopami jistých samohláskových alternací a konče metatezí souhlásek. Pozornosti si tu zaslouží zejména část o konsonantizaci mykénského hiátového *e, i* a *o* asibilaci *ti > si*.

Nejrozsáhlejší část Vilborgovy práce je věnována tvarosloví jednotlivých druhů slov. Z toho jsou nejdelší výklady o skloňování, resp. stupňování jmen (str. 55—103), jak to také odpovídá

nominálním formulacím ve většině záznamů z lineárních tabulek; méně rozsáhlé jsou výklady o časování sloves (str. 103—119) a o neohebných druzích slov (str. 119—130).

Způsob zpracování mykénských deklinací je vzorový. Každé skloňování je uvedeno přehledem pádových koncovek v latinské transkripci i v předpokládaném fonetickém znění a charakterizováno zvláštním paradigmatem, sestaveným ovšem — vzhledem k poměrně omezenému počtu lineárních textů — s použitím většího množství slovních základů; následují poznámky k jednotlivým pádům, ať rázu historického, dialektologického či vůbec interpretačního, v případě potřeby s odkazem na nejdůležitější literaturu. K těmto výkladům je vždy nakonec připojen seznam všech bezpečnějších lineárních dokladů každého probíraného skloňování — v zásadě s vyloučením vlastních jmen — pokaždé s citací alespoň jednoho místa a s gramatickou charakteristikou každého uváděného výrazu. Takto jsou po řadě probírány *o*-kmeny, *a*-kmeny, konsonantické kmeny (rozčleněné vnitřně na kmeny exponzávní, na *m-/n*-kmeny, *r-/l*-kmeny, *s*-kmeny a *nt*-kmeny), dále *i*-kmeny a *u*-kmeny, *eu*-kmeny a „ostatní“ diftongické kmeny. Několik dalších stran je věnováno — vedle některých zvláštností substantivní flexe — stupňování adjektiv a výkladům o zájmenech a číslovkách. Přehlednost v rozčlenění látky, dokladová důkladnost a přesnost, a rovněž zasvěcený, i když stručný, poznámkový aparát tvoří přitom z této části knihy základní paradigmatickou příručku mykénské řečtiny. Příručkový ráz těchto informací podtrhuje i to, že při konfrontaci odchylných názorů dává autor jen zřídka vyniknout svému vlastnímu stanovisku.

S většími potížemi se autor nepochybně musel setkat při sestavování svých výkladů o časování. Jestliže již i u jmen bylo možno sestavovat paradigmata jen s použitím většího počtu slovních základů (protože od téhož slova nejsou v mykénských textech nikdy doloženy všechny pády), pak u sloves nebylo možno sestavit taková paradigmata ani za těchto podmínek. Slovesné tvary jsou doloženy jen ve třetích osobách, a to nejčastěji v indikativu přítomtu. Z jiných časů se občas setkáváme hlavně s futurem, aoristem a perfektem, doklady na imperfektum jsou většinou problematické. Konjunktiv ani optativ — a patrně ani imperativ — nejsou doloženy. Časté jsou však doklady infinitivů a zvl. participií. I s tímto kusým materiálem si však Vilborg dovedl poradit. Po úvodních morfologických poznámkách k časování následuje v jeho gramatice seznam 84 sloves, která byla v mykénštině dosud alespoň s poměrnou jistotou zjištěna, a u každého z nich uvádí všechny doložené tvary i s příslušnými citacemi. Teprve po tomto — vzhledem k malému počtu slovních jednotek — poměrně málo rozsáhlém přehledu se pokouší v několika z dalších paragrafů tříditi slovesné tvary i z hlediska formálního. Speciální pozornost je přitom věnována participiím jakožto poměrně nejčastější mykénské slovesné formě (jsou doloženy od 37 z oněch 84 zjištěných sloves). Přesto by však asi byly skutečné proporce v doložení mykénských slovesných forem vynikly výrazněji, kdyby byl Vilborg jednotlivé doložené tvary sestavil do přehledných paradigmatických tabulek. Při vypuštění participií by to bylo technicky docela dobře možné.

Dokladové bohatství je i znakem autorových výkladů o neohebných druzích slov. Toto je oblast, které bylo zatím věnováno velmi málo pozornosti a Vilborgovou zásluhou je, že tu vlastně poprvé důkladně zpracoval problematiku mykénských předložek a spojek. Doklady jsou vždy uváděny v plně větné souvislosti a z tohoto hlediska jsou také namnoze velmi důkladně analyzovány, takže se vlastně nabízí námitka, zda tyto paragrafy neměly být zařazeny do výkladů o mykénské syntaxi a zda na tomto místě neměl zůstat pouze stručný seznam mykénských předložek a spojek. Tento přesun by byl tím oprávněnější, že Vilborgova mykénská syntax, probíraná v dalším oddílu knihy na str. 131—139, obsahuje téměř výlučně jen výklady o významu mluvnických kategorií, především pádů; z větné skladby je tu jen několik odstavců, věnovaných gramatické shodě a slovosledu, a tak bez výkladů zvláště o mykénských spojkách, třebaže většina z nich má funkci spojek souřadících, působí Vilborgova mykénská syntax dojmem ještě nejuplněnějšího torza, než jakým opravdu je ve světle našich textů. Tento nedostatek formálního rázu vyvažuje ovšem plně na druhé straně obsahová hodnota Vilborgových syntaktických výkladů;

přes troskovitost materiálu se tu autorovi zejména podařilo sestavit poprvé přehled mykénských pádových funkcí a stanovit některé specifické rysy mykénského slovosledu.

Stejně originální je i poslední oddíl Vilborgovy práce, výklad o tvoření slov v mykénštině (str. 140—153). Autor tu opět prokázal dobrou schopnost utřídit lingvistický materiál a sestavit přehled, jehož může být v mnoha detailech využito v řecké historické mluvnici. Nejprve se pokouší klasifikovat mykénské způsoby tvoření složených slov a ve zbývajících paragrafech pak rozebírá odvozování slov suffixy (po soustavném výčtu všech mykénských suffixů je tu věnováno zvláštní místo látkovým adjektivům, patronymikům a ethnikům).

Ke gramatice je připojen index všech citovaných lineárních výrazů (str. 154—169), vždy s odkazem na příslušný paragraf, kde je o výraze řeč. Tento způsob odkazování — použitý i jinde ve Vilborgově knize — je však dosti nepohodlný a vzhledem k značnému rozsahu některých paragrafů znamená leckdy značné zdržení při hledání místa, na něž se odkazuje, zvláště když čísla paragrafů nejsou na jednotlivých stránkách nadepsána.

Vilborgova „Pokusná mluvnice mykénské řečtiny“ je tedy zčásti dílem zcela originálním, zčásti pak důkladným, zasvěceným a dobře utřídným svodem výsledků práce celé řady jiných badatelů. Publikace má dnes jedinou výraznější nevýhodu: vzhledem k tomu, že v ní mohla být vzata v úvahu pouze literatura vyšlá do konce r. 1958, bylo by již třeba leccos doplnit, jiné věci reformulovat či upravit. A tak by si bylo třeba přát, aby práce vyšla co nejdříve v novém, upraveném a doplněném vydání.

Antonín Bartoněk

Fritz Gschnitzer, Studien zur griechischen Terminologie der Sklaverei. 1: Grundzüge des vorhellenischen Sprachgebrauchs. Mainz, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Nr. 13, 1963. Stran 30.

Krátká studie je prvním plodem několikaleté práce věnované řecké terminologii nesvobody a je zaměřena na některé termíny, jak se vyskytují v řecké literatuře do roku 400 př. n. l. Autor zjišťuje, že k žádnému z výrazů zdánlivě synonymních, blízcích se svým významem pojmu otrok nelze přiřadit jako ekvivalent něm. slovo Sklave; vedle toho označují za zvláštních okolností osobu, již se rozumí otrok, také výrazy jako *ὁ παῖς* chlapec, *ἀκόλουθος* průvodce, *ὑπηρέτης* sluha, *ὁ (ἡ) ἀνθρώπος* ten člověk, *ὁ ἀνὴρ* muž, *ἡ γυνή* žena aj. Při svém zkoumání se autor omezuje na čtyři synonyma *δοῦλος*, *ἀνδράποδον*, *οἰκέτης*, *θεράπων*.

δοῦλος je velmi staré adjektivum, později zpodstatnělé jako maskulinum i femininum *ὁ δοῦλος*, *ἡ δοῦλη*, doložené nejen v Iliadě, nýbrž i v písemných památkách mykénské doby psaných lineárním písmem B, a to v nestažených formách *doero*, *doera*. Znamená nesvobodný a je vždy pojmově vázán na opositum *ἐλευθερος*. Vztahuje se k němu vše, co nějak omezuje vnější i vnitřní svobodu člověka, tj. závislé postavení různého způsobu a stupně, ale také i v metaforickém smyslu podřízení vášním i vlastním slabostem, a v tom smyslu se blíží našemu výrazu otrok.

Naproti tomu *ἀνδράποδον*, nejčastěji v plurálu, je válečný zajatec, kořist, ať v dočasném stavu či s trvalým životním osudem, stejně jako *τετράποδα* směnitelný za věci či zvířata. Pojímán jako součást majetku je především ekonomickou jednotkou a je předmětem nejhrubšího vykořisťování, když je majitelem pronajímán k práci v dolech jako bezpečný zdroj stálých příjmů. Jeho lidský úděl je nejtvrděší. Protože je na stejné úrovni jako neživá věc nebo zvíře, může se tímto výrazem označovat člověk tupý, hloupý, sprostý. Nevyřešena zůstává zatím otázka, zda se tímto výrazem označují i jiné osoby v závislém postavení, jejichž hodnota není ceněna jen z hospodářské stránky.

V ostrém protikladu proti výrazu *ἀνδράποδον* stojí *οἰκέτης*, v němž je spatřován člověk patřící k domu *οἶκος*. Zahrnuje původně všechny příslušníky pánova domu, jeho domácnosti, tedy nejen služebnictvo, nýbrž i jeho manželku a děti. Později jsou z toho vyňati důležitější členové pánovy domácnosti, manželka, případně vedlejší ženy a děti a výraz *οἰκέται* se omezuje na slu-